

Zardushtiylik dini va uning muqaddas kitobi “Avesto”ning bugungi kunda yoshlar tarbiyasida tutgan o`rni

D.S.Sadulloyev, TDSHI

Annotatsiya

Maqola Zardushtiylik dini va uning muqaddas kitobi “Avesto” ga bagishlangan.

Zardushtiylik dinining muqaddas kitobi “Avesto” qadimiy tarixga ega bo`lgan Ajam va Turon ahli siyosiy, ijtimoiy, madaniy, diniy, xo`jalik hayoti haqida ma`lumot beruvchi ilk muhim yozma manbadir. “Avesto” qadim-qadimdan olimlar, faylasuflar e`tiborini o`ziga tortib kelgan. Mazkur asarning ilmiy va madaniy ahamiyati beqiyosdir. Mazkur tarixiy manba g`arb va sharq olimlarining birday qiziqishlariga sabab bo`lib kelayotgan manbalardan biridir. Hech bir davrda muqaddas manbani o`rganishga bo`lgan e`tibor susaygani yo`q.

Muhtaram Prezidentimiz I.A.Karimov ta`kidlaganidek, "Bu betakrorasarning biz uchun ahamiyati — avvalo uning olis-olis davrlarda ham halqimizning milliy xususiyatlari va fazilatleri, umumbashariy qadriyatlar bilan doimiy uzviy bog`lanib ketganligini isbotlaydigan hayotbaxsh manba bo`lganligi uchun ham qimmatlidir¹.

Agar Avestoning birinchi qismi m.avv. II minginchi yillarda yaratilgan deb hisoblasak, u o`sha davrdagi eroniyzabon qabilalar hayotini ya`ni O`rta Osiyo hududida ko`chmanchi chorvachilik bilan shug`ullangan chorvadorlarning turmush tarzi, diniy qarashi va mifologiyasini aks ettiradi.

Keyinroq yaratilgan Avestaning II qismlari esa payg`ambar Zardusht va uning diniy ta`limotiga bag`ishlangan bo`lib, bu davrda ko`chmanchi aholini ko`proq o`troq holatga o`tib, dehqonchilik va chorvachilik bilan shug`ullangani o`z aksini topgan.

“Avesto” kitobining yaratilgan makoni sifatida ishonch bilan O`rta Osiyoni ko`rsatish mumkin. Bu haqda rus sharqshunos olimi Dyakanov ham o`z asarlarida ta`kidlab o`tgan. Bu bugungi O`zbekiston, xususan, Xorazm va unga tutash o`lkalardir. “Avesto” kitobidagi geografik-tarixiy ma`lumotlar shundan dalolat beradi-ki, Qadimgi Baqtriya va Eronga oid ba`zi geografik nomlar “Avesto”ga Zardushtiylik dini O`rta Osiyodan chiqib shu o`lkalarga yoyilgan paytlarda kirganligi shubhasizdir.²

Yanada keyinroq Ahamoniylar davrida zardushtiylikdini Eronda davlat dini darajasiga ko`tarilib, hukmron dinga aylandi. Tabiiyki, og`zaki nutq tarzida aytib kelingan Avestaning qadimgi madhlari davr o`tishi bilan turli o`zgarishlarga uchragan, to`ldirilgan va ba`zi sodda qismlari tashlab yuborilgan. Zardushtiylik an`analariga ko`ra “Avesto” Ahamoniylar davrida 9999 xo`kiz terisiga tilla harflar bilan yozilib, Taxtijamshidda saqlash uchun qo`yilgan, lekin Iskandar

---

¹ Karimov I.A."Avesto" kitobi yaratilganligining 2700 yilligiga bag`ishlanib barpo etilgan yodgorlik majmuini ochish marosimidagi nutqidan

² Is`hoqov M. Avesto va uning insoniyat taraqqiyotidaagi o`rni konferensiya tezislari to`plamidan Oz.R FA 2001., 5-bet

Zulqarnaynularni o'zi Eronga bostirib kelganda yondirib yuborishga buyurgan.³ Bu haqda «Tarixi Balamiy» da ham aniq ma'lumotlar berilgan. Abu Rayhon Beruniy ham "Avesta haqida ma'lumotlar berib uni *Avisto* deb tilga oladi. Uning yozishicha podsho Doro ibn Doro xazinasida *Avisto* ning 12 ming qoramol terisiga tilla suvi bilan bitilgan bir nusxasi bor edi. Iskandar otashxonalarini vayron qilib, ularda xizmat qiluvchilarni o'ldirgan vaqtida, kitobni ham kuydirib yuborgan⁴. Keyinroq Parfiya shohi Valkash I (51-78-yillarida) davrida matnni tiklash uchun urinishlar bo'lgan.⁵"Avesto" o'sha paytlarda unli tovushlarni ifodalamaydigan oromiy yozuvida yozilgan⁶.

Avestaning eng oxirgi mukammal matni taxminan milodning IV asrida Shopur II (310-379-y.) davrida shakllangan va uning o'rta fors tiliga tarjimasi milodning VI asri Xusrav I (531-579-y.) davrida amalga oshirilgan."Avesta"

VI asrda ikki kitobdan iborat bolgan tahrir shakliga kelgan⁷

"Avesto"ning kononik matnlari haqida bizgacha saqlanib qolgan o'rta fors tilidagi bayozlari xabar beradi. O'z davrining diniy ensiklopediyasiga aylanib qolgan Denkar kitobida (milodiy IX asri) islomgacha mavjud bo'lgan "Avesto"da 21 kitob borligi haqida ma'lumot beriladi. Har bir kitob «nask» deb atalib, u Avestaning asosiy matni va unga o'rta fors tilida yozilgan tafsirlardan iborat bo'lgan. Denkardda hamma nasklarning mazmuni haqida ma'lumotlar bor. Lekin matnlar bizgacha to'liq yetib kelmagan, ularning ko'pchiligi arablarning bostirib kelishi va islomning tarqalishi natijasida yo'q qilib yuborilgan. Bizgacha saqlanib qolgan Avesta matnlarining eng qadimiysi XIII-XIV asrlarga borib tarqaladi⁸. Ular ham asosiy matnni ayrim qismlari yoki parchalaridan iborat bo'lib, to'liq teksti borligi shu paytlargacha fanga ma'lum emas⁹.

Biz yuqorida "Avesto" kitobi va uning shakllanishi, tarkib topishiga to'xtalib o'tdik. Mazkur asarning tarixiy-ilmiy ahamiyati beqiyosdir. Avesto nafaqat tarixiy-diniy manba, unda yana bugungi kunda o'lmas bo'lib kelayotgan insonlar ongidagi dualistik qarashlar tadqiqi ham juda yuksak o'rin egallagan. Qadimgi ajdodlarimiz yaxshilik va yomonlik, ilm va jaholat, saxiylik va baxillik, adolat va haqsizlik,

---

³ Avestoning tibbiyot, nujum, ilmu hikmat sohalariga oid matnlarini yunon tiliga tarjima qildirib, qolganini yondirib yuborishga buyurgan.

⁴ Xalq so'zi., N 44. 2001.28

⁵ Abu Rayhon Beruniyning guvohlik berishicha, zamonamizgacha oshib kelgan «Avesta» matni aslining boshda ikki qismi va Zardusht tomonidan og'zaki ijod sarchashmalarining koinlar xotirasidasaqlangan eng qadimgi «Gohlari»Shopur Sosoniy hukumronligi davrida (milodning III asrida) Mugupat Kartir tomonidan yozib olingan. Xusrav I xukumronligi davrida esa (eramizning 531-573-y.) Avesta pahlaviy tiliga tarjima etilib, bu «Zand Avesta» (Avesta shahri) nomi bilan mashhur bo'ldi. Olimlarning fikricha, Avesta Xorazm, So'g'd va Baqtriya yozuviga yaqin, Yunon va parfiya yozuvlarining islohqilingan shaklida yozilgan bo'lib, bu Avesta yozuvi deb, madaniyatimiz tarixiga kirgan.

⁶ Oromiy yozuvi finikiy yozuvining bir shakli bo'lib, u mil.avv. IX asrdan to mil.avv. VIII asrgacha Old Osiyoda keng rivoj topdi. Boshqa somiy tillaridagi kabi oromiy yozuvida ham aksariyat undosh tovushlar berilgan, unlilar esa yozuvda aks ettirilmagan, faqat cho'ziq unli tovushlarga yozuvda ahyon-ahyonda yozilgan xolos. Bu yozuvdan eng qadimgi afsona va ma'ruzalarni diniy vaznlarni yig'ishda foydalanishdi-ki, keyinchalik bular Avesta kan'on (tekstlariga)lariga kiritildi.

⁷ M.Is'hoqov Avesta va uning insoniyat taraqqiyotidaagi o'rni konferensiya tezislari to'plamidan Oz.R FA 2001 5-b

⁸ Tadqiqotchi A dyu Perron «Zend Avesto»ning 1288-yilda ko'chirilgan qo'lyozmasini fors olimlari fransuz tiliga yordamida tarjima qiladi

⁹ Hindistonning Bombay shahrida zardushtiylik udumini o'rganadigan Koma ilmiy markazi mavjud. Ana shu ma'naviyat o'chog'ida Ardasher I davrida ko'chirilgan Avesta nusxalari shuningdek, Sankt-Peterburgdagi Saltikov – Shedrin nomidagi Davlat kutubxonasining Sharq qo'lyozmalari bo'limida Avestaning bir qo'lyozmasi mavjud.

go`zallik va xunuklik, savob va gunoh kabilarning o`zaro tafovutlarini anglash, ijobiy tushunchalarning inson hayotidagi o`rni, salbiy tushunchalarning zarari haqida to`xtalib o`tiladi. Shuning o`ziyoq xalqimiz uzoq o`tmishdayoq ma`naviy jihatdan qay darajada yuksak salohiyatga ega bo`lganligiga guvoh bo`la olamiz. Bu albatta ilk davlatchilikning ijtimoiy-iqtisodiy, mafkuraviy, estetik asoslarini tashkil eta olgan "Avesto" ekanligini ko`rsatadi.

Birgina Videvdat kitobining o`zining "Avesto" va zardushtiylik dinining dinining axloqiy ijobiy tushunchalarni naqadar qadrlaganligining isboti sifatida keltirishimiz mumkin. Mazkur qism devlarga qarshi duolardan tarkib topgan bo`lib, oddiygina qilib aytadigan bo`lsak insonlar orasidan nopoklik, yomonlik, adolatsizlik, dangasalik urug`ini yo`qotishga qaratilganloigini ko`rishimiz mumkin.

Zardusht "Goh"laridan "Ushtavad goh" da aytib o`tilgan ezku niyatli kishi— Ashavan, yovuz niyatli kishi – Durvand kimsaning o`limdan keyingi hayotlari manzarasining o`ziyoq inson doim ezgu niyat bilan yashashi kerakligini isbotlab beradi.

"Avesto"ning bugungi kundagi qimmatini belgilab beruvchi yana bir omil shundan iborat-ki, zardushtiylik dinida yer, suv, havo, olov singari tushunchalarning muqaddaslashtirilganligidir. Darhaqiqat, bizda o`z-o`zidan o`rinli savol paydo bo`lishi tayin ya`ni mazkur tushunchalar har qanday qarashlarda muqaddaslashtirilgan deya, "Avesto" shundaylar qatoridagi eng qadimiylaridan biri ekanligi uning qimmatini yana bir bora oshiradi. Bugungi sanoatlashgan va sanoatlashib borayotgan jamiyatlarda yuqorida sanab o`tilgan unsurlarning zararlanib borayotganligi va ularni asrash masalasi insoniyat oldida ko`ndalang turgan bir vaziyatda, ularni asrashga da`vat etilgan asarning ilmiy va ma`naviy darajasi yanada orttiriladi.

"Avesto"da bola tarbiyasi, oila-nikoh munosabatlari, ota-ona va farzandlar o`rtasidagi munosabatlar, ahloq me`yorlari, insoniy tuyg`ular, jamiyatning bo`linish asoslari, inson va tabiat o`rtasidagi umumiylik va bog`liqlik kabi qator masalarga ham alohida e`tibor qaratiladi. Bularning har birini esa bugungi kunda ham yoshlar tarbiyasi va kelajagi uchunmuhim bo`lgan asosiy ta`sir etuvchi omillar sifatida bemalol sanab o`ta olamiz.

Xulosa o`rnida shuni aytib o`tishimiz kerak-ki, Zardushtiylik dini va uning muqaddas kitobi bo`lmish "Avesto" tashuvchi g`oyalar tashviqi hech qachon o`z ilmiy-amaliy, tarixiy va insoniy ahamiyatini yo`qotmaydi. "Avesto" mingyilliklar davomida o`zida ezgu g`oyalarni tashuvchi manba sifatida bizgacha yetib keldi va kelajak avlodga ham o`tajak. Bizning vazifamiz esa undagi ezgulik g`oyalari tashviqini amalda tatbiq etishni kengaytirish va kelajak avlodga yetkazishdan iboratdir.